

Аналізуючи роботи молодших школярів із ДЦП, ми можемо допускати, що в них теж присутні труднощі зазначеного порядку, але встановлення природи походження даних труднощів є наступним етапом нашого дослідження.

Отже, зважаючи на те, що формування навички читання є частиною складної усвідомленої форми писемного мовлення, яка ще й тісно пов'язана із письмом, треба враховувати всі особливості при навчанні читання дітей із ДЦП, щоб у сучасному суспільстві вони могли отримувати якісну освіту на рівні із дітьми із звичайним розвитком.

Література:

1.Бартенєва Л. Теорія і практика сучасної логопедії // Збірник наукових праць: Вип. 4. – К.: Актуальна освіта, 2007. – 166 с.

2.Визель Т.Г. Нарушение чтения и письма у детей дошкольного и младшего школьного возраста: учеб.метод. пособие, М: Образовательные проекты, 2005. - 127с.

3.Т. Б. Епифанцева и др. Настольная книга педагога-дефектолога и Ростов н/Д: Феникс, 2007. - 462 с. (Сердце отдаю детям)

4.Лисенкова Л.Н.Развитие и коррекция навыков чтения: Программа для занятий с детьми старшего дошкольного и младшего школьного возраста. — М.: Школьная Пресса, 2002. — 16 с.

5.Меліченко В.М. До питання вивчення механізмів читання молодших школярів з тяжкими порушеннями мовлення //Теорія і практика сучасної логопедії: Збірник наукових праць: Вип. 4. – К.: Актуальна освіта, 2007. – 166 с.)

6.Корнев А.Н., Старосельская Н.Е. Как научить ребенка говорить, читать и думать: наглядное пособие, С-Пт: издательство “Паритет”, - 38с.

УДК:376-056.26:617.751.6]-056.36-053.4:37.064:316.77

Рецензент

Кобильченко В.В.,

доктор психологічних наук,

провідний науковий співробітник

СТАН РОЗРОБЛЕНОСТІ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ

КОМУНІКАТИВНИХ НАВИЧОК У СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ З

ПОРУШЕННЯМИ ЗОРУ ТА ІНТЕЛЕКТУ

Бабич Н.М.

Стаття розкриває особливості формування комунікативних навичок у дітей старшого дошкільного віку з порушеннями зору та інтелекту. Дане питання є неоднозначним, про що і йдеться в змісті публікації та висвітлюється стан вивчення даної проблеми в сучасній педагогіці та психології.

Ключові слова: *комунікація, комунікативна діяльність, комунікативні навички, діти з порушеннями зору та інтелекту*

Состояние разработанности проблемы формирования коммуникативных навыков у старших дошкольников с нарушением зрения и интеллекта

Статья раскрывает особенности формирования коммуникативных навыков у детей старшего дошкольного возраста с нарушениями зрения и интеллекта. Данный вопрос неоднозначен, что и раскрывается в публикации, а также говорится об изучении этой проблемы в современной педагогике и психологии.

Ключевые слова: коммуникация, коммуникативная деятельность, коммуникативные навыки, дети с нарушениями зрения и интеллекта.

Problem state of formation of communicative skills in older preschoolers with visual impairment and intelligence

This article paper exposes the special features of formation of communicative skills among children of elder preschool age with some visual and intellectual destructions. The problem is controversial, which is the matter of publication's content, and the status of studying such a problem within the modern pedagogics and psychologies is also elucidated here.

Key words: communication, communicative activity, communicative skills, children with visual and intellectual destructions.

Однією з центральних проблем сучасної педагогіки і психології постає питання становлення і розвитку комунікативної діяльності в осіб з нормальним і порушеним розвитком. Різні аспекти цієї проблеми висвітлені в роботах Г. Андрєєвої, А. Бодальова, Л. Виготського, Ж. Глозман, О. Леонтєєва, М. Лісіної, Б. Ломова, Б. Паригіна, О. Слепович, О. Смірної, О. Соколова та ін. Комунікативна сфера дитини розглядається в загальному контексті її соціалізації з урахуванням особливостей побудови міжособистісних відносин, з однолітками, а також з дорослими (О. Дяченко, О. Кравцова, Т. Піроженко, Т. Рєпіна та ін.).

Комунікативна діяльність з погляду загальної теорії діяльності не є незалежною і не може розглядатися як самостійна. Адаже на перебіг реального спілкування дітей і дорослих, безумовно, впливають різноманітні чинники, зокрема, когнітивні, соціальні, психологічні та інші сутнісні риси та статуси комунікантів; їх плинні, змінні в часі, стани; конкретні умови комунікації (визначені контексти і ситуації) тощо. Таким чином, комунікативна діяльність повинна розглядатися принаймні не у відриві від соціальної діяльності людини[1].

Оскільки наше дослідження пов'язане з формуванням комунікативних навичок, слід уточнити, на наш погляд, бачення таких основних понять, як «комунікативна діяльність», «комунікація», «комунікативні навички» тощо.

«Комунікація» у перекладі з латини (communicatio, від communico) означає «роблю загальним, пов'язую, спілкуюсь».

Психологічний словник визначає поняття «комунікація» як «взаємодію двох або більше людей, що складається в обміні між ними інформацією пізнавального або афективно-оцінного характеру». Отже, це передбачає повідомлення партнерами один одному якогось певного обсягу нової інформації та достатньої мотивації, що є необхідною умовою здійснення комунікативного акту.

Комунікація в її соціальному аспекті охоплює процеси обміну інформацією між окремо взятими особами, всередині групи чи організації, в рамках суспільства в цілому. Комунікація такого роду здійснюється головним чином за допомогою природної мови. На індивідуальному рівні комунікації головного значення набувають процеси розпізнавання і сприйняття людиною інформації тощо. В більш широкому філософському смислі комунікація розглядається як “соціальний процес, пов’язаний або зі спілкуванням, обміном думками, повідомленнями, ідеями і т.п., або для передачі змісту від одного індивіда до іншого шляхом знакових систем” [1].

Розглядаючи комунікацію як процес взаємодії конкретних особистостей, які певним чином сприймають один одного, ставляться один до одного, обмінюються інформацією та впливають один на одного, О. Козлова виділяє такі складові комунікативної структури особистості:

- комунікативна діяльність (*взаємодія двох і більше людей, спрямована на погодження та об'єднання з метою налагодження відносин та досягнення спільного результату*);
- комунікативна мотивація (*мотиви, потреби, мета, наміри, прагнення, які стимулюють і підтримують активність комунікативної діяльності (пізнавальні, ділові, особистісні)*);
- комунікативні здібності (*індивідуально-психологічні особливості особистості, які проявляються у спілкуванні, а також вміння і навички*

спілкування з людьми, від яких залежить її успіх (стратегічні і тактичні здібності);

- комунікативні властивості особистості (стосуються вербальної та невербальної взаємодії людини з людиною);
- комунікативні риси характеру (індивідуальне своєрідне поєднання суттєвих властивостей особистості, які виявляють відношення людини до дійсності та проявляються у спілкуванні);
- комунікативні властивості особистості, які залежать від волі (первинні і базові енергійність та наполегливість; розвиваються в онтогенезі децю пізніше – рішучість, сміливість, самовладання, впевненість у собі, цілеспрямованість, відповідальність, ініціативність; третя група – відповідальність, дисциплінованість, обов'язок);
- комунікативні емоції (особливий клас суб'єктивних психологічних станів, який відображається у формі безпосередніх хвилювань, відчуттів приємного або неприємного, відношення людини до світу та до людей, процес та результат його практичної діяльності).

Комунікативна діяльність виявляється через дії особистості, свідомо орієнтовані на змістовне їх сприйняття іншими людьми, передачу певної інформації.

На думку К. Quillкомунікативний процес містить наступні елементи[5]:

- потреба в комунікації (особисті і соціальні інтереси);
- вибір доступних засобів комунікації (вербальні і невербальні комунікативні системи);
- уміння реалізувати соціальні функції у процесі спілкування;
- здатність виконувати певні комунікативні ролі;
- уміння використовувати базові комунікативні навички: ініціювати, підтримувати і завершувати розмову.

Сукупність елементів комунікативного процесу забезпечує високу ефективність спілкування. За умови не сформованості або недорозвинення

одного з елементів виникають специфічні труднощі комунікативного характеру.

У загальній картині психічного зростання комунікативний розвиток демонструє низку істотних властивостей зв'язків і ознак, що забезпечують дитині можливість самовираження в усіх поєднаних із комунікацією видах діяльності (предметно-практичній, ігровій, пізнавальній). Рівень комунікативного розвитку дитини вказує на причин реального процесу успішності чи неуспішності його взаємодії зі світом соціального і природного довкілля [2].

Важливим фактором психічного розвитку дошкільника є його спілкування з дорослими та однолітками. Дошкільний вік є найбільш сприятливим для оволодіння комунікативними навичками.

Комунікативні навички уявляють собою індивідуально-психологічні властивості особистості дитини, які забезпечують їй умови для особистісного розвитку, соціальної адаптації, самостійної інформаційної, перцептивної, інтерактивної діяльності на основі суб'єкт-суб'єктних відносин (за визначенням Л. Лозолван). Комунікативні навички є умовою розвитку особистості дитини та проявляються у процесі спілкування; сформованість комунікативних навичок є суб'єктивною умовою ефективності соціалізації особистості, в основі формування комунікативних навичок лежить ідея особистісно-діяльнісного підходу.

Формування комунікативних навичок у дітей – надзвичайно актуальна проблема, тому що ступінь сформованості даних навичок впливає не тільки на результативність навчання дітей, а й на процес їх соціалізації і розвитку особистості в цілому. Навички та уміння формуються в діяльності, а комунікативні навички формуються і удосконалюються в процесі спілкування .

Sherratt, M. Peter вважають, що ефективність комунікації саме у дитини визначається сукупністю наступних параметрів [4]:

- здатністю розуміти і використовувати рухи тіла в процесі комунікативної ситуації (мова тіла, міміка тощо);
- уміння розуміти і використовувати жести відповідно до їх значення;
- наявністю комунікативної допомоги, що включає об'єкти, про які йде мова, фотографії, картинки із зображенням різних об'єктів, подій; символи тощо;
- здатністю слухати співбесідника;
- уміння використовувати мову і вокалізацію для вираження різних інтенцій різноманітних комунікативних ситуаціях.

Недостатність однієї з цих умов веде до порушень онтогенетичного розвитку, не сформованості комунікативних навичок, порушення послідовності їх формування.

За даними психолого-педагогічних досліджень, особливо гостро ця проблема назріла стосовно старших дошкільників, так як процес особистісного розвитку і самовизначення дітей даного віку останнім часом утруднений. Це обумовлено незрілістю їх емоційно-вольової сфери, відставанням у формуванні системи соціальних відносин, вікової ідентифікації, проблемами сімейного виховання. Перехід від старшого дошкільного віку до шкільного вимагає від дитини активного вирішення нових складних комунікативних завдань: організації спілкування учнів один з одним і з учителем з приводу досліджуваного матеріалу. Тому дуже важливо розвивати в дитини навички комунікативної взаємодії з дорослими і однолітками, що складе передумову формування нового типу взаємовідносин між дитиною і дорослим, між однолітками.

У наукових працях багатьох тифлологів (Л. Вавіна, Г. Григор'єва, Т. Головіна, І. Гудим, В. Кобильченко, О. Литвак, І. Моргуліс, Н. Морозова, Л. Плаксіна, С. Покутнева, Т. Свирид'юк, Є. Синьова та ін.), які вивчали особливості розвитку дітей з вадами зору різних вікових груп, відзначається, що в умовах зорової недостатності знижується готовність до інтерсуб'єктної

взаємодії, яка є важливою передумовою формування комунікативних навичок.

Особливості розвитку комунікативної діяльності дітей з розумовою відсталістю висвітлюють у своїх працях О. Грабаров, К. Грачова, М. Гнезділов, Г. Дульнев, М. Кузьмицька, Л. Логвінова, В. Петрова, Е. Сеген, Г. Цикото, А. Юдилевич та ін. Вони зауважували, що мовлення дитини з розумовою недостатністю розвивається не тільки пізніше, ніж у дітей зі збереженим інтелектом, але й зі значними відхиленнями. Має місце порушення всіх структурних компонентів комунікації.

Не дивлячись на те, що названі вище автори питання по формуванню комунікативних навичок у старших дошкільників з порушеннями зору та інтелекту спеціально не досліджували, в їх роботах є цінні рекомендації стосовно розвитку та корекції комунікативної діяльності або у дітей з порушеннями зору, або у розумово відсталих дітей. Зокрема, можна виділити деякі характерні особливості комунікативної діяльності дітей даної категорії, а саме [3]:

- невміння використовувати базові комунікативні навички: ініціювати, підтримувати і завершувати розмову;
- невміння звертатися із проханнями;
- невміння привернути увагу співрозмовника (для цього використовується фізична сила);
- часто відтворення репліки товаришів (дорослих) без додаткової розумової переробки;
- нерозуміння і невміння використовувати жести відповідно до їх значення;
- будь-яке переключення з одного виду діяльності на інший супроводжується своєрідним емоційним «вибухом»;
- нерозуміння зверненого мовлення, інструкції, не пам'ятають, які операції і яким чином їх потрібно виконувати, порушення послідовності, легке відволікання, втрачання мети діяльності.

Дитина не відчуває необхідності у мовленнєвому спілкуванні з оточуючими, звідси виникають складні порушення комунікативного розвитку.

Діти з порушеннями зору та інтелекту належать до категорії дітей зі складними (комбінованими) порушеннями, що суттєво впливають на їхній психічний розвиток. Відповідно, засобами корекційного впливу на особистість таких дітей є залучення компенсаторних механізмів через мовлення, слух та дотик, обов'язково з урахуванням їхніх інтелектуальних можливостей [3].

Якість комунікативної сфери дітей старшого дошкільного віку з порушеннями зору та інтелекту у значній мірі залежить від того, які умови фізичного, психічного і соціального розвитку дошкільника створювалися спільними зусиллями педагогів і батьків.

Особливої уваги потребує проблема розробки та використання спеціальних корекційних засобів, спрямованих на розвиток комунікативних навичок у старших дошкільників з порушеннями зору та інтелекту. Вона, зокрема, полягає в організації взаємодії батьків і педагогів, забезпеченні наступності у змісті комунікативної корекції й діагностуванні динаміки індивідуального протікання процесу.

Оскільки, соціальний розвиток дитини – це перетворення індивіда на соціальну істоту шляхом залучення його до взаємодії з середовищем та оточуючими засобами спілкування, то з позицій особистісно-орієнтованого підходу й у відповідності з вимогами суспільства, комунікативна корекція розглядається як складна діяльність, що забезпечує особистісне становлення дитини, її соціальну компетентність та емоційно-комунікативну сферу.

Таким чином, аналіз загальної та спеціальної психолого-педагогічної літератури свідчить, що комунікативна діяльність – це складний ієрархічно організований процес, який передбачає обмін інформацією і взаємодію за умови сформованості комунікативних навичок. Водночас питання розвитку комунікативної діяльності в осіб з нормальним розвитком висвітлено

достатньо, а досліджень щодо комунікації дітей з порушеннями розвитку, а особливо дітей з порушеннями зору та інтелекту, вкрай недостатньо.

Отже, актуальним є розробка змісту та засобів формування комунікативних навичок у старших дошкільників з порушеннями зору та інтелекту.

Безперечним, на нашу думку є той факт, що переважна більшість дітей із порушеннями зору та інтелекту страждає від соціальної та комунікативної депривації, а використання спеціальних корекційних засобів для розвитку комунікативних навичок дозволить подолати цю проблему і соціалізувати цих дітей.

Література:

1. Основы теории коммуникации: Учебник / Под ред. проф. О-75 М.А. Василика. — М.: Гардарики, 2003. — 615 с.: ил.
2. Піроженко Т.О. Комунікативно-мовленнєвий розвиток дошкільника. — Тернопіль: Мандрівець, 2010. — 152 с.
3. Психолого-педагогічний супровід дітей з порушеннями зору та інтелекту / За ред. В.І.Бондаря, Л.С.Вавіної, В.В.Тарасун. — К.: 2008. — с. 284.
4. Franclin H. Silverman. Communication for the Speechless: An Introduction to augmentative Communication for the Severely Communicatively Impaired. Englewood Cliffs. — NJ.: Prentice Hall 1989. — 346 s.
5. Quill K.A. Teaching Children with Autism: Strategies to Enhance Communication and Socialization. — NJ.: Cengage Learning 1995. — 356 s.

УДК 376-056.34:76.064]-053.6

Рецензент
Прохоренко Л.І.
Кандидат педагогічних наук
старший науковий співробітник

ФОРМУВАННЯ АФЕКТИВНОГО КОМПОНЕНТА МІЖСОБИСТІСНИХ СТОСУНКІВ У ПІДЛІТКІВ ІЗ ЗПР В ШКІЛЬНІЙ ГРУПІ

Бабяк О.О.

У статті представлено проблема формування афективного компонента міжособистісних стосунків у підлітків із ЗПР в шкільній групі, визначено шляхи та корекцію його формування.

Ключові слова: міжособистісні стосунки, афективний компонент, підлітки із ЗПР.

Формирование аффективного компонента межличностных отношений у подростков с ЗПР в школьной группе